

A Módszertani Munkabizottság megalakulása

Édes igát, gyönyörű terhet rakott rám Jakubecz Ili kedves barátom, kollégám és harcostársam, amikor felkért, hogy a jelzett címben foglaljam össze röviden a módszertani munkabizottság megalakulásának körülményeit. A továbblépés megválaszolását pedig kettőnkől várja a tőle megszokott tapintattal.

Ahhoz, hogy erre választ tudjak adni, a húsz évvel ezelőtti eseményekhez kell visszanyúlni, illetve az íróasztalom bal oldalán lévő fiókjáig, ahol négy dossziében őrizgetem életem egyik legszebb szakaszának írásos dokumentumait.

Most, amikor a lottóláz a tetőfokára hágott, én is elmentem a lottózóba, és „tudományosan” kitöltöttem öt rubrikát. Ilyenkor az ember kedves számait írja be. A születési évforduló, a házasságkötés dátuma mellett én a 81-es számot is behúztam. Akkor döbbsentem rá, hogy nekem a '81-es év mily sokat jelentett. Talán azért, mert alig 10 éves könyvtároskodásom alatt először figyeltek rám. Akkor már túl voltunk a könyvtárosok első olvasótáborán Telkibányán, ahol egy életre szóló élményt kaptunk a „szabadságszigeten” meghallgatásból és meghallgattatásból. Akkor éreztem először többedmagammal, hogy fontos vagyok, ha nem is a szakma, de legalább két tucat kolléga számára, és az jó volt.

Jó volt összejönni 1980. december 5-én, pénteken a KMK-ban, ahol a Papp István vezette intézményben a Telkibányán részt vevőknek továbbképzést tartottak.

10³⁰-tól 12-ig beszámolót hallgattunk az Oktatási és Olvasáskutatási Osztály tevékenységéről, majd a közös ebéd után Veres András előadását hallgattuk „Irodalom, érték, társadalom” címmel.

Emlékszem: alkalmam volt levetíteni egy telkibányai focimeccs főbb mozzanatait: ahogy Ramháb Mari kapura tör, ahogy Varga Csaba és Sabján Gyula csatázik. Ezt csak azért említem, mert ezt az alkalmat tekintem a „Munkabizottság, karácsony” című, évekig nagy élményt nyújtó találkozások elődjének.

Ilyen hangulatban ért minket Kamarás levele. A legtöbb azért használom, mert kolléganőmmel, Bali Arankával együtt voltunk Telkibányán, és ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy később is félszavakból értsük egymást. Egyébként ő az utódom most a közkönyvtári egylet vezetőségében is.

Nos, Kamarás Pista ezt írta többek között 1981. II. 4-én:

„Kedves Barátom, többen – »telkibányászok« – úgy gondoltuk, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesületének egyik munkabizottságaként legalizálhatnánk üzelmeinket. Ezzel, remélem, nem vesztenénk el zsenge bájunkat, ugyanakkor hivatalosra nyithatnánk pörös szánkat. A szó szoros értelmében munkabizottság lennénk, tehát feladatok megoldását vállalnánk fel. Például azt, amelyet a legutóbbi MKE-közgyűlésen említettem: a könyvtárak és a

könyvkiadás közötti párbeszéd (visszajelzés) megszervezését. Szép és érdekes (és felettebb hasznos) munka kínálkozna a könyvtáros pálya és a könyvtárosképzés témakörökben is, a KMK-val karöltve. Netán felvállalhatnánk az elvadult olvasómozgalmak megszelídítését, talpára állítását is. A munkabizottság elsősorban »telkibányászokból« állana, bővíülhetne majd a következő »telkibányász« generációval, tagjai lehetnének, úgy gondolom, hogy úriemberek és némberek is, mint munkatársaim és Katsányi Sanyi. Sokat gondolkodtam a néven, végül a Közművelődési munkabizottságnál maradtam, ám ha megalakul a Közművelődési szekció, lehetnének Módszertani munkabizottság is. Persze erről majd még közösen dönthetünk. Amennyiben kedved lenne hozzá, kérlek, küldj erről megerősítő levelet, amelyet mellékelhetek majd ahhoz a kérvényhez, amelyet el kell juttatnunk az MKE Elnökségéhez, hogy megalakulásunkat engedélyezzék. Legkevesebb 10 aláírásra van szükség, ez meg is lesz. Amennyiben megkapjuk az engedélyt, megtartjuk alakuló és a munkánkat máris elkezdő ülésünket, addig is szeretettel üdvözöllek: Kamarás István”.

Erre volt válasz megerősítésként a következő levél:

„Kedves Pista! Örömmel üdvözöljük azt a kezdeményezésedet, amit a MKE küldöttközgyűlésén is elmondtál, hogy alakíthatnánk közművelődési vagy módszertani munkabizottságot. Az ott vázolt témákat is jónak tartjuk, és ebbéli munkában szívvel-lélekkel támogatunk. Tisztelettel és barátsággal köszönt: Varga Róbert, Bali Aranka”.

Így jött el '81 nyara. Mi, Kaposváron, a 13. vándorgyűlés szervezésének lábában élünk, de megjött a KMK hívó levele:

„Kedves Igazgató Elvtárs!

Tíznapos nyári továbbképzést szervezünk a tanácsi hálózatok fiatal könyvtárosai számára. A továbbképzés témája: a könyvtári munka helye a társadalmi távlatok között, a társadalom, a művelődéspolitikai és a könyvtárügy időszerű kérdései és feladatai; a könyvtáros mint érték közvetítő. A tíz napot arra is szeretnénk felhasználni, hogy a résztvevő fiatalok közelebbi kapcsolatba kerüljenek a társadalomtudományok, a művelődéspolitikai s a könyvtárügy meghívott kiemelkedő képviselőivel, és hogy hozzájáruljunk a szakmai közösségi szellem kialakításához.

A továbbképzés időpontja: július 4–15.; helye: Ásotthalom (Csongrád megye).

A részvételi díj kb. 600,- Ft. A programról és a gyakorlati tudnivalókról később részletes tájékoztatást fogunk küldeni.

Egyetemi vagy főiskolai végzettségű, kb. 25–35 éves, a szakmával azonosuló, ígéretes fiatalok részvételére számítunk.

Kérjük Igazgató Elvtársat, válassza ki a hálózatában dolgozók közül azt a 4-5 fiatalt, akit a tanfolyamra el kíván küldeni, és közölje velünk március 31-ig nevüket és munkahelyüket.

Üdvözlettel: Katsányi Sándor osztályvezető. Budapest. 1981. február...”

A továbbképzésre Kopházi Ferit küldtük, majd én is csatlakoztam a csapathoz az utolsó pár napra.

Mondanom sem kell, hogy kellően „determinálva lettünk”. Hazatérvén Kamarás István, Nagy Attila és Varga Csaba urak által Ferikével és Józsisval, a nyomdással megszerkesztettük a „**Biblio-Szajensz Monitor uff Ásotthalom**” c. kiadványunkat. Azt sem tartottuk Kopházi Ferivel oly nagy bűnnek, hogy az Ásotthalmon a mi akaratunkból megalakult munkabizottság első ülésére meg is hívjuk a barátainkat.

„Kedves Barátunk! A Magyar Könyvtárosok Egyesületének újonnan alakult Módszertani munkabizottsága a XIII. vándorgyűlés ideje alatt (1981. aug. 24.) tartja első ülését, melyen a munkabizottság programját, munkatervét beszéljük meg. Azt javasoljuk, hogy a Kaposvárra 24-én, Budapestről 6 óra 40-kor induló, Kaposvárra 10 óra 05-kor érkező Zselic expresszrel gyere. Így a szekciók munkájába még bekapcsolódhatsz. Délután 15–16-ig a vándorgyűlés záró plenáris ülése lesz. Ez után 16 órától 17.30-ig a Megyei Könyvtár előadótermében (Csokonai u. 4.) ülésezik a módszertani munkabizottság. Így még a 18 órakor induló (Budapestre 21 óra 25-kor érkező) Zselic expresszrel visszautazhatsz. Ne feledd: a gyorsvonatra helyjegy kötelező! Hozd magaddal ötleteidet és tenniakarásodat is! Gyere, várunk! A munkabizottság vezetősége és a vendéglátók nevében: Varga Robi, Kopházi Feri. Kaposvár, 1981. aug. 5.”

Nem is érttem, hogy miért morgolódt szegény Zsidai Jóska, az Egyesület akkori elnöke, mondván, hogy ki hatalmazott föl bennünket, és kinek szoltunk még, meg hogy bejegyeztettük-e a szándékunkat.

Mi az, hogy nem írtuk alá a levelet, és ha alá is írtuk volna, milyen jogon, hisz a Módszertani Munkabizottság nem is létezik.

Szóval akkor sem volt könnyű megalakulni, hiába mondtam el Kaposváron, a könyvtár félreeső helyén az opuszomat, amelynek fölidézésétől nem kímélem meg az olvasókat.

„Az ember életének egy szakaszában általában gyerekként pályát választ. Nagy Attila ezt jobban meg tudná mondani, hogy mikor. A fiaim pl. túl vannak már ezen, egyik kamionvezető, másik dízelmozdony-vezető, de egyik sem akar könyvtáros lenni. Talán mert azt hiszik, hogy nem elég tisztességes foglalkozás ez a könyvtáros pálya, hisz soha sincs otthon az apjuk este, hogy meséljen nekik. Én sem akartam könyvtáros lenni. 1968. szeptember 15-én még nem tudtam, hogy 16-án »könyvtárosként« fognak szólítani az olvasók. Azóta bizony a szerződéses papírjaim tanúsága szerint a könyvtári munka minden területén megfordultam: gyermekkönyvtáros, tájékoztató, feldolgozó, adminisztrátor. Ezek után lettem módszertanos. Azért mondom most el Nektek, mert mindez kellett ahhoz, hogy szeressek módszertanos lenni. És akkor az ember egy januári reggel az új határidőnaplójára ráírja: Miután rájöttünk, hogy az életnek nincs semmi értelme, nincs más hátra, mint értelmet adjunk neki. (Lucian Blaga). És fogja magát, bemegy a főnökéhez, aki ráadásul barátja és módszertanos, és beszélgetni kezdenek.

És akkor ajándékként vagy súlyos tehertételként, de fellebbezésnek helye nincs felirattal megbízást kap egy osztály szervezésére. És az osztály szerveződik, nincs osztályfőnök, csak osztálytársak, és már félszavakból értik egymást, mert ismerik egymást. És akkor ez a módszertanos eljut hasonló korú és érdeklődésű körű kollégák társaságába, és meglepi őt, hogy társai mennyire szeretik és értik szakmájukat, és akkor arra gondol, hogy munkabizottságot alakít, módszertanit, hisz olvasta, és beszélgettek róla; szakterületének elhanyagolt állapotjáról. Ráadásul főnöke vitaindító cikkére, a »Gyógyítható-e a módszertani munka?« címűre egyre jönnek a kérdések. Mit és hogyan? És látta, hogy ott ez a társaság, amely nemcsak módszertanosokból, de gyerekkönyvtárosokból, tájékoztatókból és feldolgozókból áll, tudna segíteni megújítani a módszertani munkának. Miért ne fogadnánk jó szívet a gyerekkönyvtáros munkájának tapasztalatait, amikor könyvtárakat integrálunk a magasabb követelmények szellemében? Miért ne adhatnának tanácsot a feldolgozók az ellátási rendszer hatáson nyilvántartásához a módszertanosoknak? Miért ne lehetne megvizsgálni azt, hogy hogyan kerültünk a pályára, és ha pályára kerülésünk ilyen volt, mint fentebb vázoltam, miért ne segíthetne nekünk a szervezett továbbképzés? Miért ne segíthetnének a szervezett továbbképzést ötleteinkkel, javaslatainkkal? Mi például Várfalvi Erzsivel elhatároztuk, hogy megvizsgáljuk: hány mozdonyvezetőnek készült emberpalántából lett könyvtáros. Azért jöttünk össze, hogy okos terveinkkel segítsünk könyvtárügyünknek, szervezett formában, az egyesület égíse alatt. Ezért határoztuk el, hogy módszertani munkabizottságot alakítunk.”

Hát ebből nagy kalamajka kerekedett. A fiataloknak mondom, hogy olyan volt a légkör, hogy a lengyel események hatását vélték beszüremkedni az ástottbányászok körébe. Zsidai nekem egyébként azt mondta: vedd tudomásul öregem, hogy nem lesz munkabizottságotok, de ha lesz is, minden egyes alkalomkor miniszteri biztos vesz részt az összejöveteleken, és a vezetőtöknek párttagnak kell lennie. Ez a kijelentése tudat alatt is hátravetette további vezetői ambícióimat. Viszont a bizottságot meg kellett szervezni. Zsidai válasza nem maradt el:

„Kedves Róbert! Visszatérve a Kaposváron történt megbeszélésre és arra az óhajra, hogy olvasótáborotok résztvevői az egyesületen belül önálló szervezeti egységet létesítsenek, az alábbiakról tájékoztatlak. Beadványaitokat áttanulmányozva az az alapvető probléma, hogy a csoport szakmai törekvései, szakmai arculata nem tisztázott. A szövegekből az alábbi szakmai vonásokat lehet kiemelni: – Módszertani Munkabizottság, – Olvasómozgalmak, – Közművelődési Munkabizottság, – Könyvtárak és könyvkiadás közötti párbeszéd, – Könyvtáros pálya és könyvtárosképzés, – Könyvtári értékközvetítés és nyilvánosság dilemmái, – Közművelődési értékközvetítés és nyilvánosság dilemmái, – Közművelődési könyvtári tájékoztató tevékenység, – A könyvtári nevelő tevékenység stb. Ez a program nem tükröz egyértelmű, konkrétan meghatározható szakmai arculatot. Az egyesület különböző szervezeteiben és a legkülönbözőbb fórumain mindezekkel a kérdésekkel foglalkozik.”

E levélre írtam barátaimnak, Jakubecz Ilinek, Baricz Zsoltnak, Várfalvi Erzsinek, Kopasz Erzsinek és Lengyák Istvánnak, hogy hozzunk össze valami épkezléb programot. Emlékszem, én akkor a „mélységből kiáltottam” hozzájuk, mert a sok hercehurca hatására kiújult a gyomorfekélyem. Lengyák Pista leveléből idézek, ő most tanár Nagykanizsán, de ha gyerekfoglalkozások rendezvényeire meghívjuk, találkozunk: „*Aktuális problémák Munkabizottságának*” nevezük el magunkat.

Összeállt a tervezet, és benyújtottuk az elnökség elé. Emlékszem: az elnökségi ülés napján este fél hétkor hívtam lakásán Billédiné Ibolyát, aki közölte, hogy elfogadta az elnökség a tervezetünket, és indulhat a munkabizottság.

A Biblio Szájensz következő száma az alábbiak szerint tudósít:

„Megalakultunk! A munkabizottság alakuló ülését 1982. március 4-én a Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete könyvtárában tartotta. Az összejövetelen 40 könyvtáros jelent meg. Az MKE elnökségét Billédi Ferencné dr. képviselte. Varga Róbert, a kaposvári Megyei Könyvtár munkatársa ismertette a bizottság fő célkitűzéseit, a megalakítást kérő beadványt és az elnökség válaszát. Javaslatára a tagság háromtagú vezetőséget választott. A leadott harminchét érvényes szavazat alapján a vezetőség: Baricz Zsolt – Szeged, Somogyi Könyvtár, Fazekasné Várfalvi Erzsébet – Mezőberény, Nagyközségi Könyvtár, Jakubecz Ilona – Budapest, FSZEK. A megjelentek hét főből álló »tanácsadó testületet« is választottak azzal a céllal, hogy a vezetőségnek segítséget nyújtsanak: – a többi szakterület, szekció tevékenységéhez kapcsolódó munkafeladatok tervezéséhez, kidolgozásához; – vállalják a bizottság egy-egy konkrét munkájának koordinálását, vezetését. Tagjai: Arató Antal – Jászberény, Járási–Városi Könyvtár, Bátonyi Béláné – Budapest, MM Vezetőképző Könyvtára, Hubay Ágnes – Miskolc, Megyei Könyvtár, Kamarás István – Budapest, OSZK–KMK, Lengyák István – Nagykanizsa, Városi–Járási Könyvtár, Nagy Attila – Budapest, OSZK–KMK, Varga Róbert – Kaposvár, Megyei Könyvtár.

A munkabizottság tagjainak javaslatai, majd döntése alapján 1982-ben az alábbi feladatok végrehajtását vezeti:

- 1) Kísérlet »párbeszéd« kiépítésére a könyvkiadás szakemberei és a könyvtárosok között.*
- 2) A könyvtárosok pályaképének vizsgálata.*
- 3) Felkészülés az MKE augusztusi vándorgyűlésére.”*

És megindult az élet.

Nagyon szép nyolc évre emlékszem a Jakubecz Ili vezette munkabizottságban. Nekem a 82-es év vége az egyéni életemben nagyon rosszul sikerült, viszont a bizottságtól megkaptam a vándor tagdíjat. Jakubecz Ili így írt:

„Kedves Robi! Hiányoztál a munkabizottság legutóbbi találkozásán és ismerőseid mesélték, hogy elég csúnya bajokat fogtál ki a gyomroddal. Reméljük, a legközelebbi alkalomra már újra köztünk leszel egészségesen és

tettre készen. Örömmel értesítünk, hogy a MKE módszertani munkabizottsága titkos szavazás alapján a bizottságban eddig végzett munkáért a Kamarás István által alapított vándor »tag-díjat« Neked ítéli. A díj ünnepélyes átadására a következő találkozón kerül sor. Kívánjuk, hogy erre az alkalomra a betegségnek még az árnyéka is elmúljon felőled. Számítunk Rád a jövőben is. Boldog új évet kívánunk Neked és csalárodnak.”

Szívesen emlékezem a munkabizottság karácsonyi összejöveteleire, amikor Vilcsi és Ili a Vezetőképzőben szervezte az esteket. Írták, hogy 20 Ft-os ajándékot hoz magaddal. Akkor kb. 25 forintot kellett fizetni egy éjszakáért. A Hilton szomszédságában! Emlékszem a jó programokra és a neves előadókra.

Szilágyi Ákos, dr. Gerevich József, Kulin Ferenc, Kocsy Márta, Csomor Lajos, Lázár Guy, Havas Katalin, Győri Erzsébet, Lukács László teológus, Kalász Márton költő, Glatz Ferenc, Szakály Ferenc, Dül Antal, Papp István, Berecz András, Radnóti Sándor, Kovalcsik József, Kamarás István. Az Ifjúsági Szekcióval való közös rendezvényekről még nem is beszéltem.

Közben a szakma gazdagabb lett két dolgozattal: a Várfalvi Erzsivel közösen írt, a könyvtárosok közéletéről szóló írásunkkal (lásd a Szabó Ferenc szerkesztette: „Könyvtár és társadalmi környezete” c. sorozat III. köt.), valamint Bátonyi Viola és Jakubecz Ilona „Könyvtárosok GYES-en” c. művével.

A kezdeményezőik nevében Tverdota Miklósné dr. az alábbi tartalmú levelet küldte 1989. november 15-én:

„Kedves Kolléga! Régi, hol gyengébben, hol erősebben jelentkező igényként él szakmai közéletünkben, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesületén belül indokolt volna megalakítani a Közművelődési Könyvtárosok szekcióját. Véleményünk szerint a társadalmi mozgásfolyamatok iránya azt mutatja, hogy napjainkban különös fontosságot nyert egy ilyen szakmai fórum létrehozatala a közművelődési könyvtári ellátás színvonalának emelésére és érdekeinek képviselésére. Néhány, egyesületünkben eddig is tevékeny szerepet játszó kollégával konzultálva arra jutottunk, hogy szélesebb szakmai körben is felvetjük egy ilyen szekció megszervezésének szükségességét és lehetőségét. Ezért 1989. december 13-án (szerdán) de. 11 órára meghívjuk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X. kerületi főkönyvtárába (Budapest, X. Pataky István tér 7–14.) mindazokat, akik érdeklődést mutatnak e kezdeményezés iránt. A megbeszélés napirendje:

A közművelődési könyvtáriügy aktuális kérdései, különös tekintettel a szakmai öngazgatásra. Előadó: Kiss Jenő.

Javaslatok a létrehozandó közművelődési könyvtári szekció tevékenységi körére, programjára, szervezésre.

A szervezőbizottság megválasztása.

Örülnénk, ha kezdeményezésünket Ön is támogatná, s részt venne ezen a megbeszélésen. Mivel nem tudtuk közvetlenül eljuttatni meghívónkat valamennyi közművelődési könyvtárhoz, kérjük, hívja meg nevünkben munkatársait, ismerős kollégáit is. Közreműködésére számítva üdvözlöm. Tverdota Miklósné dr. a kezdeményezőik nevében.”

És még egy levél 1990-ből:

Kedves Barátunk! Szeretnénk értesíteni Téged arról, hogy legutóbbi (1990. május 16-i) összejöveteliünk alkalmából – szellemi táplálékok magunkhoz vétele mellett – megvitattuk az újjáalakuló MKE-n belüli helyzetünket is. A jelen levő tagsággal együtt úgy döntöttünk, hogy a Módszertani Munkabizottság a most alakuló Közkönyvtári szekció keretén belül folytatja tevékenységét. (Az említett szekció szervezőbizottságában, valamint ideiglenes vezetőségében három aktív alapító tagunk is szerepet vállalt.)

Most, az MKE új alapszabályának elfogadása után a szekciók is újra-és átszerveződnek. Azt javasoljuk, hogy az eddigi Módszertani munkabizottság tagjaiként a Közkönyvtári szekcióba lépjete be! Tesszük mindezt azért, mert úgy véljük, hogy ez az új szekció célkitűzésében, törekvéseiben és koncepciójában nagyon közel áll mindahhoz, amit eddig a Módszertani munkabizottság képviselt – mondhatni a szekció szélesebb körből verbuválva vállalja föl a mi korábbi célkitűzéseinket. A Közkönyvtári szekció létrejöttét s a mi belépésünket az is indokolja, hogy az egyre szigorodó gazdasági viszonyok megkövetelik a közművelődési könyvtárak és könyvtárosok érdekvédelmének erősítését s az erők összefogását.

Májusi összejöveteliünkön abban is megállapodtunk, hogy az új szekcióba való belépés mellett baráti közösségünk kereteit is fenn kívánjuk tartani, mondjuk mint a Könyvtári Olvasótáborok Baráti Társaságát (a név nem végleges!), s mint ilyen, évente két alkalommal külön összejövetelek megtartását is tervezzük. (Az egyik ilyen alkalom hagyományos karácsonyi rendezvényünk lenne.)

Találkozunk tehát 1990 karácsonya előtt egy később jelzett időpontban!

Baráti és kollegiális üdvözlettel: Bátonyi Viola, Jakubecz Ilona, Gereben Ferenc.”

PS. Ha valaki úgy érezte, hogy a történeti kronológia tendenciózus, jól érezte. Nem kell ahhoz hegeliánusnak lenni, hogy rájöjjünk, nincs új a nap alatt, örök körben mozgunk. Az egyesület története bizottságok keletkezésének és megszűnésének története. Én magam bizony fájjalom, hogy megszűnt a könyvtártörténeti munkabizottság. Most, az 50 éves évfordulón nagy hasznát vennénk 2002-ben. A módszertani munkabizottság megalakulásának vázlatos története is azt bizonyítja, hogy bizony változáson ment keresztül. Erről többet mondanak az utánam szólók, hisz Közkönyvtári Egylet lett belőle. Megszűnt az ifjúsági szekció is, és Harasztiné Katalin, egyesületünk főtitkára ezt írta:

„Tisztelt Elnökség! Örömmel jelentem, hogy vélhetőleg a legelfogadhatóbb módon megoldódik az új szekció létrejötte körüli vita.

Rövid beszámoló: Október 16-án 11 órára hívott össze Sajó Andrea egy ülést, amelyen végül az elnökség részéről csak én vettem részt. A szekcióalakításra készülő lelkes könyvtárosok (26 fő) nem mind voltak MKE-tagok, sőt, összesen 20 fő sem volt ilyen, ennél fogva első dolgunk az volt, hogy beléptessük őket az egyletbe. Erre megvolt a szükséges felkészültség. Ezután jelölőbizottságot állítottak fel, és az alapszabálynak megfelelő vezető-

ség(elő)választást tartottak. Minderről jegyzőkönyv készült, amelyet a megalkulási szándékot bejelentő levéllel, névsorral, belépési nyilatkozatokkal együtt hamarosan eljuttatnak az egyesülethez. Jelzem azt is, hogy Herman Ákos is szerepet vállalt a szekció vezetőségében.

A névhasználat: az Informatikus Könyvtáros Szekció elnevezéshez ragaszkodnak (ugye, ilyen címen felsőoktatási intézményekben oktatást szerveznek!), viszont a rövidítés MKE MIKSZ lesz, ahol a második »M« a magyar szó megismétlése. Ettől nem lesz összetéveszthető, valamint – sokak véleménye szerint – egyfajta játékosággal azt is kifejezi, hogy egy »vegyes típusú« könyvtárosságról van itt szó. A MIKSZ soraiból ketten ajánlották fel az MKE számára honlapkészítői készségüket, igyekszünk ezt hasznosítani, amikor a Könyvtári Intézethez kapcsolódunk. Érdeemes elgondolkodni az EKSZ által létrehozott könyvtári portál jövőjéről is. Az EKSZ-et a május óta új titkára, Góczán Andrea képviselte. A szekció további sorsáról rövidesen taggyűlésen határozunk.

Összegezve: tette kész, érdemes könyvtáros kollégákkal gyarapodott az MKE, valamint rövidesen egy új szekciót is üdvözölhetünk a tanácsülésen (és lehet, hogy egytől elbúcsúzunk). Haraszi Kati.”

Lehet, hogy megszűnik egy szekció; alakul a másik. És ez így van jól, a változás az élet jele, a változatlanóság a halálé. Jó életet és jó munkát kívánok minden új és megújulni vágyó szekciónak és jó munkát és jó kedvet minden egyesületi tagnak.

Varga Róbert

(Elhangzott 2001. november 29-én a Közkönyvtári Egyletnek a FSZEK-ben megtartott Közgyűlésén.)

Az enciklopédikus lapok kialakulásának sajátos körülményei Magyarországon a XIX. század közepén

Az első újságlevelek létrejötte óta a sajtónak különös és fontos szerepe van az emberiség történetében. Az újságok a történelmi átalakulások első katalizátorai-ként, ideológiai előkészítőiként és szervezőiként működnek a különböző korokban és a különböző helyszíneken. A fejlődés minden mozzanatában szerepet játszanak, éppen ezért megjelenésüket és életjelenségeiket nem ritkán bizonyos „divatjelenések” kísérik. A XIX. század közepének európai méretű nagy „divatja” az enciklopédikus lap, amely hatását, jelentőségét tekintve egyben sajátos helyet foglal

el Európa sajtótörténetében és még sajátosabbat Magyarország kulturális fejlődésében.

Maga az elnevezés az 1830-as, '40-es évek új, polgári műveltségesezményére utal, amely sokoldalú tájékozottságot feltételez a tudományok, a művészetek terén. Különösen vonatkozik ez a nagy léptekkel haladó természettudományok korszakalkotó eredményeire, de nem lényegtelen a szépirodalom és a művészetek világa sem. A század közepén Európa szerte lezajlott demokratikus társadalmi és politikai mozgalmak a művelődés széles körű demokratizálódásával segítettek a műveltségesezmény „divatjának” előretörését. Az általános tankötelezettség bevezetésével emelkedett az írni-olvasni tudók száma, a közműveltség színvonala. Új és új néptömegek kapcsolódtak az újságolvasók táborába, akik új típusú lapokat igényeltek. Ennek megfelelően a vegyes tartalmú lapok különböző válfajai alakultak ki Angliában, Németországban és Európa más országaiban: az ún. néplapok, családi lapok és a szemlék, revük típusai a társadalom különböző rétegeinek szólóan. A néplapok az iparosok, kézművesek és parasztok; a szemlék, revük pedig a műveltebb közönség, az értelmiség érdeklődésére és támogatására számítottak. Ám akadtak olyanok is, akiket a néplapok tartalma, stílusa már nem elégített ki, a szakmai lapok tudományos fejtegetéseinek tanulmányozásához pedig még nem rendelkeztek kellő műveltséggel. Ezt a réteget kívánták szolgálni az ún. családi lapok, vasárnapi lapok. Olvasóik elsősorban a kispolgárság közül kerültek ki. Legfőbb követelmény e lapokkal szemben – az enciklopédikus ismeretanyag közlésén kívül – az olvasmányos stílus, az alacsony ár és a gazdag illusztráltság. Ez utóbbit a fametszetes technika lehetővé is tette. A szerkesztők a fametszetes dúcokat gyakran cserélgették egymás közt, így egyes képek több lapban is megjelenhettek. Fontos volt az elérhető ár, a minél több előfizető, a minél nagyobb példányszám, végső soron a minél nagyobb olvasótábor. Ám e tekintetben Magyarországon sajátos problémákkal kellett megküzdeni a kezdeti időkben.

Magyarország a szabadságharc után

A magyar irodalom és kultúra a világsi fegyverletételt követő osztrák önkényuralom viszonyai között nehezen tudott létezni, fejlődni. A '40-es évek forradalmi lendületét a Bach-korszak politikai és szellemi nyomása váltotta fel. Az osztrák adminisztrációs rendszer, a magyar nyelv elfojtására irányuló törekvések nehéz helyzetet teremtettek. Az 1850-es évek bécsi politikája mindinkább rányomta bélyegét az amúgy is megtépázott magyar társadalom mindennapjaira. A politikai élet lefojtottsága az irodalmi és kulturális érdeklődés csappanásához vezetett. A világsi katasztrófa után az írók nagy része szétszéledt, bujdosott, emigrációba kényszerült vagy börtönben volt, de az itthon és szabadon maradtak sem igen hallatták szavukat. „Íróink szerteszét züllöttek, a ki Pesten maradt, iparvállalatoknál, pénzügyintézeteknél vállalt napidíjas foglalkozást; de közönség sem igen volt. A hivatalos lapon kívül még egy politikai napi lap, azután meg egy pár szépirodalmi lap tengette életét az örökké hű falusi gazdatisztek és protestáns papok részvétmaradványaiából.”¹ – írja Jókai.

A birtokos nemeselek, akik a forradalmat megelőzően fontos szerepet játszottak a magyar kulturális életben, a „passzív rezisztenciát” választották. Vidéki birto-

kaikra húzódtak, ahol német nyelvű lapokon (Die Presse, Die Reform, Wiener Zeitung) keresztül értesültek a külvilág híreiről. Úgy gondolták, valósabb információkhoz jutnak, mivel a bécsi lapok szabadabban választhatják meg témájukat, és arról nyíltabban írhatnak. De a pesti olvasók száma is jelentősen megcsappant, és mint sok írónk panaszolja, a színvonal tekintetében is jelentős visszalépés történt: „... A józan nézeteknek nincs iránya, nincs szekér-kasa, amibe megfogózhassanak, nincs képviselője. Abból a nem tudom hova-féle állapotból osztán elfordulás, részvétlenség származik, még pedig – ami borzasztó – az okosabb rész-nél. Elpusztulunk. – Iszonyatos, mennyire vissza estünk a németiségbe itt in loco... Annyi szent, nem ér ez a mai világ egy pipa monopoliomot – változtatni kellene ezen s pedig minél előbb, mert én legalább maholnap már tökéletesen elvesztem hitemet, bizalmamat.”² – írja Pákh Albert Gyulai Pálnak 1851 elején.

Kortársuk, Csengery Antal, a korszak egyik vezéregyénisége azonban így elmélkedik: „Jól mondja Macaulay*, hogy az első gyümölcsök, melyek az irodalom mezején rossz rendszer alatt érnek, többnyire még a jó rendszer alatt elhintett vetésből erednek. A római császárság első éveit képezik a latin irodalom aranykorát, s e korszak íróit még a köztársaság utolsó éveit növelték. Íróink nagy része is, a közelebbi múlt évtized alatt, egy jobb korszaknak volt még növendéke. Ők képezték ama központot, mely körül egy ifjabb, szintén lelkes, írói nemzedék kezdett seregleni. Így tartott ébren a nemzeti közszellem, mely utóbb szintén visszahatott az irodalom emelésére: mind az irodalom, mind eme közszellem a pálmához levén hasonló, melyről azt tartja a latin közmondás: sub pondere crescit!”³

A magyar nyelvű irodalom a szabadságharc előtt már sokkal természetesebb szükséglet volt a magyar társadalom számára, semhogy nélkülözni lehetett volna. A szabadságharctól a kiegyezésig terjedő szomorú korszakban jobbra ugyanazok az írók tartották a csüggedőkben a lelket, akik már a '40-es években is hallatták szavukat. Feladatuk az elnyomatás éveiben a nemzeti-társadalmi öntudat ébrentartása, majd a politikai ellenállás fokozása volt. A hiányzó politikai intézményrendszer szerepét az irodalom vállalta magára. „... most köteles minden ember ki nincs compromittálva, bármely irodalmi vállalatot pártfogolni, midőn minden módot elkövetnek, hogy az irodalmat és nemzetiséget semmivé tegyék.”⁴

A legjobb eszköznek ekkor is – mint a történelemben addig is, azóta is anynyiszor – a sajtó, az időszaki kiadványok bizonyultak. Számos lapalapítási kísérlet történt, amely nem járt mindig sikerrel. Ennek egyik oka az egyszer már eltörölt cenzúra „feltámadása”, de még inkább továbbélése volt.

A Bach-korszak sajtóviszonyai

Az 1848-as forradalmat és szabadságharcot követően az első idők katonai kormányzata türelmes volt a sajtóval szemben, ám amikor Bach miniszterségével a polgári elnyomatás megkezdődött, a cenzúra minden addiginál nyomasztóbbá vált. Számos lap már az engedélyeztetésig vagy az első szám megjelenéséig sem jutott el, mint például Vahot Imre Nőbarát című lapja 1850-ben.

Csengery Antal A sajtószabadságról c. írásában⁵ pontos és széles körű képet fest a forradalom vívmányainak gyakorlati kivitelezéséről és a közviszonyokról. A nemzetiségi kérdésről például leírja, hogy az abszolutizmus „civilizátorai” né-

met oktatással és német közigazgatással kívánták elérni a nemzetiségek egyenjóságát, lehetővé téve „...szóval minden népfaj egyenlő jogát – németté lenni.” Az osztrák jogegyenlőség nem volt egyéb, mint egyenlőség a jogtalanságban, a személy- és vagyónbiztonság pedig a török pusztítások óta nem volt kevésbé biztosítva, mint e néhány keserves év alatt. Az iskolákban az oktatók szaktudása helyett a német nyelv ismeretét helyezték előtérbe, nem beszélve arról, hogy azok a magántanárok, akik pótolni próbálták a közoktatás hiányosságait, állandó zaklatásoknak, akadályoztatásoknak voltak kitéve – írja.

Mindennél jobban elkeseríti és felháborítja azonban a sajtószabadságnak titulált gyakorlat. A cenzúra megszűnt, tehát a kiadványok *előzetes* engedélyeztetése is. A hatóság a már kinyomtatott művekből „fogadott el” „tiszteletpéldányt” (kötelezően), három nappal annak megjelenése előtt. Sajnos azonban ez a három nap csupán elvi terminust jelentett, mivel sokszor hetekig, hónapokig „ült” az anyag a rendőrségen, majd vagy kikerült a kereskedelembe, vagy nem. Tehát a „nem-cenzúra” cenzúraként működött, csak sokkal költségesebb formában, mivel ha vészett, a nyomdaköltség is elveszett az esetlegesen betiltott kiadványban. Néha a kiadvány néhány lapja bánta csak a „vizsgálódást”, ám olyan is előfordult, hogy az egész művet elkobozták. Fellebbezésnek volt ugyan helye, de amint Csengery írja, nem sok értelme volt, részben az idővesztés, részben a nyelvi nehézségek miatt. A rendőrség német főnöke ugyanis sokszor hevenyészett, félrefordított szöveg alapján vagy valamely paragrafusra hivatkozva pert is indított az „elkövető” ellen. A büntetendő vétségeket úgy határozták meg, hogy bármely hírlapi közlemény könnyen besorozható volt valamely fajtájuk alá. Néha a sorok között olvastak olyat, amiért a szerkesztőt meginthették. Három ilyen intés után a lap felfüggesztése következett. Bizonyos szavak (*haza, nemzetiség, nemzet, szabadság, alkotmány* stb.) említése az izgatás vádját vonták maguk után. Bizonyos témák (pl. *önkormányzás*) pedig felségsértésnek, különszakadási törekvésnek minősültek. Csengery Közgazdasági és közművelődési dolgozatok⁶ című munkájában olvashatunk arról az esetről, amikor Prottmann, a hírhedt pestvárosi rendőrfőnök Geringer helytartó nevében 1851. szeptember 3-án rendeletben megvonja a Pesti Napló alapítójától, Császár Ferentől a lap engedélyét. Vétségei a következők voltak: „Gyűjtünk népszokásokat” címen megjelentetett egy irodalmi cikket, majd közölt egy hírt, miszerint 50-60 francia szocialistát elfogtak. E hírt a szerkesztő a párizsi kormány lapjából vette át. Mindez és még néhány ilyen „bűn” elég volt ahhoz, hogy naponta a katonai törvényszék elé citálják a szerkesztőt, és végül betiltsák tevékenységét. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a lap élére új szerkesztőt szintén a helytartónács állított, Récsi Emil egyetemi tanár személyében.)

A cenzúra ébersége határtalannak, „útjai” pedig sokszor „kifürkészhetetlenné” bizonyultak. Pákh Albert Tompa Mihálynak írt levelében⁷ olvashatjuk, hogy Tompa új kötetében az egyik verset a hatóság kiadhatatlannak minősítette, pedig a vers egyszer korábban már napvilágot látott a Vasárnapi Újság hasábjain.

Olykor a lapalapítási engedélyek kiadásában is mutatkozott némi ellentmondás a sajtórendőrség részéről, mivel csupán a felelős szerkesztő „jogi személyét” vette figyelembe, nem törődve azzal, hogy ki „csinálja” ténylegesen a lapot. Ez később sem érdekelte. Jókai leírja a Vasárnapi Újságban⁸, hogy Pákh gräfenbergi gyógykezelése alatt a lap hétről-hétre úgy jelent meg, hogy Pákh egy üres ívre írta rá a nevét, amire azután a cenzúrának szánt példányt nyomtatták. Az más kérdés,

hogy milyen sok gonddal járt ez a munka. Jókai maga panaszkodik, mennyire kellett vigyáznia arra, hogy még véletlenül se kerüljön a lapba olyan, ami esetleg kompromittálhatja szegény beteg szerkesztőtársát.

A sajtószabadság tehát csak porhintés: „A sajtó, ha nem ostromolhatta – hallgatással mellőzte a kormány intézkedéseit...”⁹ Ennek a szenvedőleges ellenállásnak Kemény Zsigmond volt nagy mestere. Gyulai írja róla, hogy a Pesti Naplóban nem foglalkozott belpolitikával, nem nyilatkozott a kormány intézkedéseiről, csak tudomásul vette és közölte őket. „Az ő hallgatása gyakran ékesszólás volt, a nemzet megértette, a kormány pedig érezte, hogy engedelmességet ugyan követelhet tőle, de szólásra nem kényszerítheti, legföljebb boszánthatja, üldözheti, a mit meg is tett. Egy ízben három hónapra függesztette föl lapját, de Kemény türelmén semmi ki nem fogott.”¹⁰ – Ám, visszatérve Csengery fent idézett gondolataihoz, ezt olvashatjuk: „S az új intézmények nem csak azért nem fogamzottak meg a hon földében, – mivel a föld nem volt számára előkészítve s hiányzott támaszuk a közvéleményben. Utóbb a magyar sajtó hallgatagsága teljes közönyt vált mindez iránt, a mi felülről jött; s e közöny átment a közvéleménybe is.”¹¹

Sajnos a sajtótörténetben számos példát találunk arra, hogy ez a közöny nem csupán a „felülről jött” intézkedésekkel szemben volt tapasztalható.

Az önkényuralom olvasóközönsége

Az elnyomatás éveiben számos olyan lapalapítási kísérletről tudunk, amely nem a cenzúra gáncsoskodásán bukott el, hanem az előfizetők csekély számán, a közönség értetlenségén. Példaként megemlíthetjük azt a sohasem volt „tudományos, művészeti és irodalmi” lapot, amelyet Privitzer László „Újkor” címen kívánt olvasásra bocsátani. A hatóságok megadták az engedélyt, ám előfizetők hiányában a terv sohasem valósulhatott meg.

Talán még jellemzőbb Szilágyi Virgil Értesítő c. lapjának a sorsa. Ezt a szemle típusú lapot Szilágyi – Tánicsics Mihály védőügyvédje – 1852 februárjában indította útjára Arany János, Tompa Mihály, Csengery Antal, Erdélyi János, Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Szontágh Gusztáv közreműködésével. – Csupa nagy név. A célzott, megnyerni kívánt közönség a polgári középosztály, az értelmiség volt, ám egy ilyen „magát sok témába ártó” lapnak nagyon nehéz hangot és helyet találni egy átalakulóban lévő társadalomban. Súlyos szerkesztői nehézségekkel küzdött indulásától fogva. Vajúdását többszöri címváltozása és az ezzel együtt jelentkező új meg új profilja mutatja. Csak röviden életének főbb állomásai: 1852 februárjában irodalmi, művészeti, ipari és kereskedelmi lapként indult, majd 1852 májusában már meg is szűnt, illetve Budapesti Viszhang, Röpívek, Viszhang és ismét Budapesti Viszhang címen, a régi reformkori divatlapok mintájára, hetenként megjelenő irodalmi lappá alakult. Az 1854. május 7-én útjára induló Viszhang már „humoristikai divatlapnak” jelölte magát. Új munkatársa – Szilágyi mellett – Vas Gereben, az '50-es, '60-as évek egyik legolvasottabb szerzője. Írói gárdája is megváltozik kissé: Thaly Kálmán, a fiatal költő, Lauka Gusztáv, a Charivari c., 1848-ban megjelenő élclap hajdani szerkesztője stb. A közvélemény igényeihez olyan gyakran „idomított” lap végül – ötévi „hányattatott élet” után – 1857. január 15-én szűnik meg és „varjú sem károg utána.”¹²

„Irodalom – nincs. Író – nincs. Közönség – nincs.³ – Így kesereg 1852 nyarán Pákh Albert barátjának, Gyulai Pálnak szóló levelében. Majd két évvel később, a Vasárnapi Újságban egy olvasó levelére válaszolva ezt írja: „Csak azt akarom most mondani, hogy akármi szépet és jót higyjünk a magyar emberről, de azt nem mondhatja róla legjobb barátja sem, hogy **olvasni szeretne!** Hej pedig ha még ez a tulajdonság is meg volna bennünk, már akkor azután kissé bátrabban hasonlíthatnók egymást más nemzetekhez. Nem követem azokat, a kik minduntalan az angolokat és francziákat hozzák fel például, mint a kik száz meg százezer példányban veszik a könyveket és hírlapokat, vagy Amerikát, hol majd minden falunak meg van a maga külön újsága s majd minden vasúti állomásonál találhatók könyvboltok, mellyekben kiki válogat magának útravalót lelke táplálására – nem akarok ezekről szólani, mert sokan azt mondhatnák: könnyű nekik! Annyi milliónak! Olly hatalmas nemzeteknek! S ezt el is kell ismerni, ámbár más részről be van bizonyítva, hogy nálunk aránylag több az iskolába járt, olvasni tudó ember, mint különösen a francziák között, és csak azon kell elcsodálkoznunk, hogy hova vesz hát nálunk az a sok iskolázott hazánkfia, ha a könyvvásáron nyomát is alig látjuk?...

Már pedig én azt hiszem, kedves urambátyám, hogy ennek is meg kell változnia. Itt az idő, hogy a magyar ember megértse igaz érdekeit s napi szükségének egy nagy részét szorgalmas, folytonos olvasás által fedezze.”¹⁴

Ám az sem mindegy, hogy milyen ez a szükség! Lévy József írja Pákh Albertnek: „... az az öthatszáz ember, a ki Magyarországon még olvasni szokott, nem akarand majd egyebet olvasni, mint a mi lelkét, fülét csiklandozza, vagy a mint [Ignazink de Nagy] hirdeti: mulatni mindenáron!”¹⁵

Kik alkotják az önkényuralmi Magyarország valós vagy potenciális olvasóközönségét?

Kemény Zsigmond, a korszak hang- és programadója a magyar irodalom számára a burzsoázia és a birtokos nemesség megnyerését tartja kívánatosnak. Az arisztokráciáról ugyanis azt tartja, hogy bár pallérozott ízlésű, európai értelemben civilizált, de nem tud magyarul, a főnemességet léha életvitelűnek és nemzetietlennek tartja. Bár műveltségét és ízlését tekintve a vidéki nemességről sincsen túl jó véleménnyel, de – akárcsak mások is – ebben a rétegben látja a modern polgári olvasóközönség egyik fő összetevőjét. Elsősorban azért, mert forradalmi múltja miatt a magyar ellenállás derékhadát képezi, másodsorban pedig azért, mert a mezőgazdaság korszerű módszereinek alkalmazásához kénytelen folyvást művelni, képezni magát.¹⁶ Az elnyomatás éveinek középosztályáról, főként a soraiban megtizedelt értelmiségről nemcsak Kemény Zsigmond, de mások írásaiból, leveleiből is tudjuk, hogy mennyire kimerültté, szárnyaszegetté és közönyössé vált a szabadságharcot követő időkből. A kifejlődőben lévő polgárság pedig még nem tekinthető műveltségében egységes arculatúnak ebben az időben, és még nyelviileg is erősen megosztott volt.

A fent leírt jelenségek több magasabb színvonalú irodalmi vállalkozás bukását eredményezték, többek között Pákh és Gyulai lapját, a „Szépirodalmi Lapok”-ét, amely az '50-es évek legszínvonalasabb szépirodalmi lapja volt, és Pákh és Gyulai irodalmi eszményképét, a népnemzeti irányzatot képviselte. „Bízom bennetek, s hiszem, hogy sikerülnöm fog egy szép központot teremteni, hol összegyűljön ezen imádott ázsiai fajnak minden még fennmaradt s egészen materiává nem vált jóra való

szellemé.”¹⁷ – írja Pákh Aranyinak 1852-ben. A lap rövid ideig élt, de a megálmodott központ, az Irodalmi Deák-párt létrejött. Feje Kemény Zsigmond, sugalmazója és mozgató szelleme Csengery Antal és Pákh Albert volt. A tagok között ott találjuk a fiatalabb Gyulai Pált és Sükei Károlyt, vidéki hívei között pedig Arany Jánost, Tompa Mihályt, Lévay Józsefet, Erdélyi Jánost és Szász Károlyt. A rokon gondolkodás és az elvi bátorság tartotta őket egy táborban. Az irodalom segítségével igyekeztek előkészíteni a tért azon időre, amikorra a nemzet visszanyeri a maga fölötti rendelkezés jogát. Mivel a politika terén nem érvényesülhettek, a költészetben és a tudományban igyekeztek a helyes elveknek érvényt szerezni.

A nagy nemzeti katasztrófa után úgy látszott: a tényleges politizálás helyett a nemzet ellenállásának és öntudatának erősítése vált a legfontosabbá a műveltség nyújtotta eszközökkel. Nem kisebb dolog volt a cél, mint értékeink megtartása, fejlesztése, a világnak való megmutatása nemzeti fennmaradásunk érdekében. Ennek egyik legfontosabb eszközeként jöhettek számításba a közművelődési orgánusok, az enciklopédikus lapok. Bizonyára az sem volt érdektelen e lapokkal kapcsolatban, hogy talán kisebb eséllyel számíthattak a cenzúra „kitüntető” figyelmére. A fő cél azonban az ismeretek minél szélesebb körben való „terítése” és ily módon az olvasók táborának szélesítése, az olvasási vágy minél intenzívebb élesztése. Az enciklopédikus lapok fontosságáról ír a Szépirodalmi Lapok 1853. március 31-én megjelent 26. számában is: „Fő és igazi mozgató ereje nem is a szépirodalomban rejlik, mint inkább azon irodalmi ágakban, amik ismereteket szállítanak a nép közé. E téren soha sem nyugszik. Nincs a földnek országa, mellyről folytonosan ne jelennének meg új meg új művek. Ide tartoznak a történeti művek és emlékiratok, ethnographiai és utazási rajzok a természet- és műtani tudományok népszerűsítése. Mindez aztán belefolyik a heti iratokba, mellyek könnyen s olcsón viszik azt tovább száz meg száz ezrek közé. A sajtó e neme legfontosabb ága Angliának s nyílt tanúlsága annak, hogy Anglia legműveltebb része Európának. Itt minden emberben él az olvasási vágy. Másutt csak a míveltek olvasnak. Ismét másutt még azok sem”¹⁸

Persze a Szépirodalmi Lapok kudarca mást is bizonyít, nevezetesen azt, hogy az igények növelése, a jó ízlés fejlesztése legalább akkora feladat, mint az előbb említettek.

Nem szóltam még az olvasóközönségként egyre inkább számításba jövő alsóbb néposztály tagjairól, a kézművesekről és a parasztokról. Kemény Zsigmond a programjában még nem tekintette számottevőnek ezt a réteget, ám mások, akik még rajta kívül a nemzet életében mutatkozó életjelenségeket figyelemmel kísérték, észrevehették, hogy a „nép” mennyire igényli az írott szót. A '40-es évek mozgalmainak egyik legfőbb eredménye ez, hogy ti. megnyerte a „népet” a kultúrának, és felébresztette benne a szellemi szükségletek érzetét, ám sokáig kénytelen volt beérni a „népieskedő”, „urambátyámozó”, silányabb olvasmányokkal. Kemény Zsigmond persze igénytelennek mondja a parasztokat, ám sok jelentős írónk tiltakozik azoknak a lapoknak a hangvétele ellen, amelyek úgymond a nép széles rétegeihez szólnak (Nép Barátja, Falu Könyve, Falusi Esték stb.) A Vasárnapi Újság egyik számában megjelent olvasói levél is megerősíti ezen írók tiltakozásának jogosságát: „...Nyíltan meg kell önnek mondanom, hogy legalább vidékünkbeli népnek olvasni szerető része kissé bizalmatlan a nép számára írott lapoktól. Uram, fülem hallatára beszélnek; hogy mostanság olly írmodorú olvas-

mányokat kívánnak a nép által olvastatni, annyira malom alatti előadási módon, hogy az olvasni szeretők nemcsak megunják, de szégyenlik is. Hozzá tevék egyzersmind, hogy azok, kik olvasni nemcsak szeretnek, de a számukra írt lapokat szívesen olvassák is, az istállói stýlnél feljebb álló, míveltebb előadást is megértik, kik pedig meg nem értik, azok holmi Csíziónál egyebet bizonyosan nem is fognak olvasni. – E nép kívánatát csak méltányos és becsülendőnek tartom, mert nyíltan mutatja, hogy ösmeretek és mívelődés után vágyik. ... jó úton járunk, azon úton, mely a növekedő értelmiség és mívelődés magasztos céljához vezet.”¹⁹

A nép, népiesség, néplap fogalmának átértékelése 1848 nyomán sürgető szükségként jelentkezett. A nép helyébe az értelmezésekben mindinkább a *nemzet* került. Az osztrák önkényuralom jogilag nem tett különbséget nemések és nem-nemések között. Veszélyeztetett nemzeti létünk megmentése közös érdek volt, és ezért a nemzeti összefogás kérdésévé vált. Erősíteni tehát azt kellett, ami összekötötte, nem azt, ami szétválasztotta a felsőbb és alsóbb köröket.

Ennek az új „nép-fogalomnak” szellemében több vállalkozás is született, amely egyzersmind a póriás stýlus elleni hadviselést is magára vállalta. Ismét Csengery Antalnál olvashatjuk: „A nép számára külön irodalmat láttunk alakulni hazánkban a forradalom után, melynek elemében kötelességünknek hittük kimondani, hogy az egyzserűség nem az együgyűségben áll, s a népies nem a póriásban. Más művelt népek azt értik népies alatt, a mi a nagy közönségnek van írva. E fogalmat helyettesítők mi ama másíknak, mely a magyar közönséget két részre akarta osztlatni, az egyiket uramnak szólítván, a másikat kendteknek. Mi kimondtuk, hogy legjobb modor, a mit mindenki ért, föltevén, hogy a ki olvasni szokott, már bír némi ismeretekkel. Nem kisebb szerencsétlenségnek tartók a költői művek azon szabadságát, mely a népies jogánál fogva mellőzhetni vélte a szép formát. Egy-két jelesebb költőnk műveit kivéve, mind forma, mind tartalom tekintetében sülyedést láttunk a ponyvairodalom felé. A szépirodalmi művekre nézve szabályul állítók fel, hogy a népies nem zárja ki a műbecset. A mi szép, csak nyer becsében, ha egyetemessé tesszük, de azzá akarván tenni, nem szabad változtatni föltételeit.”²⁰

Ez volt tehát az az új szellem és új cél, amelynek jegyében több kiváló, enciklopédikus lap is született az 1850-es években. Ezek a lapok egyre magasabb színvonalat képviseltek mind tartalmukban, mind kivitelükben. A legismertebb ezek közül a Pákh Albert szerkesztette Vasárnapi Újság (1854–1921). Hosszú, 68 éves élete folyamán sok és sokoldalú ismerettel gazdagította olvasóit.

Rendkívül jelentős szerepet játszott, a Kemény Zsigmond és Csengery Antal által évi hat füzetben kiadott és szerkesztett Magyar nép könyve (1854–1856). Szerzői a legkiválóbbak közül valók voltak: Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa, Erdélyi, Eötvös József, Jókai, Gyulai, Csengery és Kemény. A Magyar nép könyve szerkesztőinek célja egy olyan folyóirat kiadása volt, amely gazdasági, történelmi, természettudományi cikkei között néhány külföldit is megjelentet igényes magyar fordításban. A mindinkább kibontakozó Vasárnapi Újság, valamint Kemény Zsigmond Pesti Naplója a lap két év utáni, 1856-os megszűnéséhez vezetett.

A Család Könyve (1854–56, 1858), Greguss Ágost és Hunfalvy János lapja, szintén a tudomány népszerűsítésére vállalkozott, mégpedig nagy súlyt fektetve annak korszerűségére. Írói természetesen nem feledkeztek meg az enciklopédikus lapok iránti legfőbb követelményről, az olvasmányosságról sem.

Az olvasásért, olvasóközönségért való küzdelem gyümölcsei valójában az évtized második felére értek be igazán. A megnőtt olvasási kedv és tudásszomj az 1860-as években valódi sajtórobbanáshoz vezetett. A sajtó elnyerte méltó helyét az ismeretek terjesztésében, a műveltség általános emelésében.

JEGYZETEK

- 1 Jókai Mór: Hogy született, hogy dajkáltuk? = Vasárnapi Újság 1879. márc.16. 26.évf. 11.sz. 170. p.
- 2 Pákh Albert levele Gyulai Pálnak. In.: Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Somogyi Sándor. Budapest, 1961. Akadémiai K. 76. p.
- 3 Csengery Antal: A sajtószabadságról (Az 1861. május 31-iki ülésben mondott beszéd). In.: Csengery Antal összegyűjtött munkái. 4. köt. Publicisztikai dolgozatok és beszédek. Budapest, 1884. Kilián Frigyes. 252. p.
- 4 Gyulai levele Szász Károlyhoz. Gyömrő 1850. máj. 11. In.: Gy. P. i. m. 44. p.
- 5 Csengery Antal i. m. 247. p.
- 6 Csengery Antal összegyűjtött munkái. 5. köt. Közgazdasági és közművelődési dolgozatok és beszédek. Budapest 1884. Kilián Frigyes. 442. p.
- 7 Pákh Albert levele Tompa Mihályhoz [keltezés nélkül]. MTAK Kézirattár MS 4442/134.
- 8 Jókai Mór i. m. 170. p.
- 9 Csengery Antal: A sajtószabadságról (Az 1861. május 31-iki ülésben mondott beszéd). In.: Csengery Antal összegyűjtött munkái. 4. köt. Publicisztikai dolgozatok és beszédek. Budapest, 1884. Kilián Frigyes. 253. p.
- 10 Gyulai Pál: Kemény Zsigmond fölött. In.: Emlékbeszédek. 2. bőv. kiad. Budapest 1902. Magyar Irodalmi Intézet és Könyvny 1. köt. 186. p.
- 11 Csengery Antal: A sajtószabadságról (Az 1861. május 31-iki ülésben mondott beszéd). In.: Csengery Antal összegyűjtött munkái. 4. köt. Publicisztikai dolgozatok és beszédek. Budapest, 1884. Kilián Frigyes. 253. p.
- 12 A magyar sajtó története. Főszerk. Szabolcsi Miklós. 2/1. 1848–1867. Bp. 1985. Akadémiai Kiadó. 447. p.
- 13 Pákh levele Gyulaihoz 1852. júl. 27. = Nyugat, 1910. 3.évf. 2. köt. 1554. p.
- 14 Pesti levelek = Vasárnapi Újság 1854. márc.5. 1.sz. 4. p.
- 15 Lévy József levele Pákh Albertnek [dátum nélkül]. MTAK Kézirattár MS 4752/79–81.
- 16 Kemény Zsigmond: Élet és irodalom. Szerk. Tóth Gyula. Bp. 1971. Szépirodalmi Kiadó 226. p.
- 17 Pákh Albert levele Arany Jánosnak Pest 1852. dec.18. MTAK Kézirattár K 513/420.
- 18 Külföld = Szépirodalmi Lapok 1853. márc.31. 26.sz. 412. p.
- 19 Vidéki hangok = Vasárnapi Újság 1854. márc.26. 4.sz. 31. p.
- 20 Csengery Antal összegyűjtött munkái 5. Közgazdasági és közművelődési dolgozatok és beszédek. Budapest 1884. Kilián Frigyes. 431–432. p.